

L. Donskio blogas. Arvydas Šliogeris tarp provokacijos ir tylos

Ne kartą esu pagavęs save galvojantį, kad nedidelė šalis paprastai nesuranda adekvačios kalbos ir prieigos dideliam savo mąstytojui įvertinti. Puolama į kraštutinumus. Vienas iš kraštutinumų: jis pradėdamas kelti į padanges ir kanonizuoti, neretai net nesuvokiant, kad tai iškart nužudo didelę figūrą ir sumenkina visą jos mastą.

<...> Kitas kraštutinumasis – didelis mąstytojas pradėdamas koneveikti, pasisakymuose apie jį pilna sunkiai nuslepamos neapykantos. Šitas pavojus didelio formato mąstytojui mažesnis. Geriau jau jo nekęsti ir keiksnoti (bet skaityti ir žinoti), nei jį karikatūrinti. O intelektualinė stambmeldystė bene labiausiai sukarikatūrina tuos, kurie, savo nelaimei, priima tokį groteskišką liaupsinimą kaip tikros pagarbos išraišką. Gerai pamenu, kaip tokio su grotesku besiribojančio savo liaupsinimo Lietuvoje atkakliai kratėsi Vytautas Kavolis ir kaip jis troško geriau jau net nekūrybingos ir netašytos kritikos, bet ne liaupsių ir paminklo statymo sau – tokiam gyvam ir kitiems bei sau itin kritiškam mąstytojui.

Kad ir kaip būtų, esama dar didesnio pavojaus – didelio mąstytojo prievartavimo kvailais pokalbiais arba klausimais, į kuriuos neįmanoma nei pateikti rimto atsakymo, nei nors kiek rimčiau diskutuoti jų pagrindu. Kitaip tariant, iš filosofo tikimasi triuko – tik ne cirko, o informacinio triuko.

Nustebink mus. Nesvarbu kaip. Kaip tik nori. Nori – kvailai juokauk, nori – sukrėsk ir virkdyk publiką kokia nors ašaringa tema. Atverk nasrus it liūtas cirke arba peršok per liepsnojančią lanką. Atvira klounada – dar geriau. Nenuostabu – juk gyvename politinėje ir moralinėje kultūroje, kurioje mėgstami tik arba vartojantieji tavo žodyną ir visais klausimais su tavimi sutinkantieji, arba tobulu taikiniu tampantys sušaržuoti ir demonizuoti priešai, iš kurių atimamos visos normalių žmonių savybės.

Įdomu, o kas galėtų ir turėtų didelę asmenybę, visada pažeidžiamą dėl savo talento, minties intensyvumo, atvirumo ar sąmoningos provokacijos ir rizikos, apsaugoti nuo mūsų viešosios sferos, kuri kuo toliau, tuo mažiau besiskiria nuo televizinės tikrovės, atakų ir grotesko? Jos mokiniai? Ar tiesiog inteligentiški ir skaitantys žmonės? Ar dvasios aristokratizmo likučių nepraradę kultūros žmonės, branginantys savo nepažemintą šalį ir jos kultūrą, o todėl nenorintys matyti, kaip medijos siekia įrodyti, kad sukarikatūrinti ir anekdoto objektu ar veikėju galima paversti bet ką?

Moderniosios populiariosios kultūros ir informacijos masėms sferoje juk nereikia nieko, ko suvokimas pareikalautų daugiau nei trijų minučių minties darbo. Kadangi masinės informacijos ir visų kultūros erzacų vartotojams reikia lengvai dramatinės pramogos, nieko nėra patogesnio kaip pakišti visiškai kitos kalbos ir pasaulėjautos žmogų, atimant iš jo kalbą ir įmetant į informacinio dirginimo ir visa ko šaržavimo bei iškraipymo mėsmalę.

<...> Iškilus lietuvių mąstytojas Arvydas Šliogeris kartas nuo karto leidžiasi išprovokuojamas ir įmetamas ne į savo kalbą. Dalindamas provokatyvius ir neretai stipriai perdėtų vertinimų kupinus interviu, Šliogeris dalyvauja ne savo kalboje. Jo tikroji kalba – visiškai kita. Interviu, polemikos, viešos patirties verbalizacija – ne jo sfera.

Šliogerio viešajame diskurse daug apnuogintos tiesos, kinizmo, kultūrpesimizmo, fatalizmo, pačiam autoriui pavojingo atsidengimo smūgiui, drastiško atvirumo (kurį it stalo teniso kamuoliuką jam tolydžio sugrąžina

jokių sentimentų jam neturinti akademinė bendruomenė ir net jo mokiniai) ir to paties nuolatinio atsidūrimo ne savo diskursyvinėje ir egzistencinėje zonoje, kurioje atsidengiama smūgiui. Ciniškai ir nieko, net ir pačios savęs negerbiančiai visuomenei, kuriai pramogos jau seniai tapo vieninteliu prasmingo gyvenimo kriterijumi, tai tikra dienos sensacija ir dovana.

O tikroji Arvydo Šliogerio teritorija, jo minties ir kalbos namai – tylą, pauzę ir metaforą (beje, nebūtinai loginę – Šliogeris kuria ir vaizdines metaforas). Jo kalba vieną po kito pašalina sau nereikalingus sluoksnius. Nelieta deko, dingsta puošyba ir akademinis žargonas. Lieka tik mintį perveriantys pirminiai, pamatiniai žodžiai ir j atmintį smingančios poetinės bei filosofinės kalbos figūros. Ši kalba nepakeliamai sunki ir reikalauja atokvėpio – o tuo atokvėpiu ir tampa aštresnė bei kandesnė frazė viešumoje.

Tad nedidelė šalis neranda kalbos ir kriterijų savo didesniai mąstytojai įvardyti ir įvertinti. Mūsų šaliai nepakako ryžto, ambicijos ir kilnumo savo kultūros herojais paversti ją pasirinkusių ir mylėjusių kitataučių – Emmanuelio Levino, Vosylius Sezemano, Levo Karsavino.

Prisipažinsiu, manęs neapleidžia mintis, kad keista mūsų intelektualinėje kultūroje Arvydo Šliogerio vieta ir situacija galėtų būti nusakyta kaip kažkoks pasiklydimas tarp perdėto gyriaus ir su neapykanta besiribojančios pagiežos. Savo filosofiniame dienoraštyje *Vermischte Bemerkungen* (į anglų kalbą išverstame kaip *Culture and Value*) Ludwigas Wittgensteinas panašiai rašė apie žydus Europos literatūroje – arba jie nuolat pergiriami ir jais perdėtai žavimasi, taip ir nepasakant apie juos nieko esminga, arba jais baisimasi ir bjaurimasi.

Wittgensteinas kelia klausimą: iš kur tai? Gal, pasak jo, tai kalbos problema? Kitaip tariant, gal žydai yra mūsų kalbos nepakankamumo tam tikrais klausimais, sykiu ir jos ribotumo problema? Leiskite man parafrazuoti Wittgensteiną: o gal panaši Šliogerio situacija yra taip pat mūsų kalbos problema? Mes nerandame tinkamos kalbos jam nusakyti, jį patogiai apgyvendinti mūsų kultūros ir egzistencijos namuose, pagaliau jį įvardyti. Lieka tik arba perdėtas gyrius, atgrasus kiekvienam save iš tikrųjų gerbiančiam ir protingam žmogui, arba atmetimo reakcija ir brutalus žodynas.

Trumputis siužetas apie tai, kaip į Arvydą Šliogerį reaguoja iškilūs kolegų svetur. Garsus amerikiečių filosofas Robertas Ginsbergas (pridursiu, kad mano artimas draugas) prieš metus gavo iš manęs dovanų Arvydo Šliogerio knygą *Niekio vardai*, išverstą į anglų kalbą ir išleistą Nyderlandų akademinėje leidykloje *Rodopi*. Man buvo įdomi jo nuomonė, tad aš trumpai jam papasakojau apie Šliogerio knygas, įžvalgas ir stilistiką, o sykiu prisipažinau, kad jo knygą *Daiktas ir menas* laikau ne tik lietuvių filosofijos klasika, bet ir visos moderniosios Europos filosofijos šedevru, kurį būtina kaip galima greičiau ir rimčiau pristatyti pasaulyje. (Laimei, *Daiktas ir menas* taip pat jau pasirodė anglų kalba *Rodopi*.)

Šalia Vašingtono esančiame nedideliame miestelyje gyvenantis Ginsbergas pradėjo skaityti Šliogerio knygą iškart, kai tik aš nuėjau eilinį kartą aplankyti Vašingtono nacionalinę meno galeriją ir praleisti keletą laimingų savo gyvenimo valandų priešais Vermeerio, Halso, Rembrandto, Leyster ir kitų olandų meistrų darbus. Bobas liko kavinėje, kaip visada, man šiltai mestelėjęs: „Take your time, Leon. Enjoy the gallery“.

Man grįžus po kelių valandų, Ginsbergas buvo beveik perskaitęs knygą, prisirašęs pieštuku šimtus pastabų ir puikiai nusiteikęs. Anot jo, Arvydas Šliogeris – aukščiausio lygio mąstytojas, savo kalba ir dvasia artimas įdomiausiems prancūzų filosofams. „Lietuva – nuostabi ir pasaulio dar neatrasta šalis“ – pridūrė Ginsbergas. „Juk iš nieko tokie filosofai neatsiranda“.

Apie visa tai susimąsčiau vartydamas naująją Arvydo Šliogerio knygą – jo fotografijų ir filosofinių tekstų albumą *Melancholijos archipelagai* (Vilnius: Apostrofa, 2009). Neabejoju, kad šia knyga Šliogeris įteisins ir į pasaulį paleis dar vieną terminą (o jį jis paleido daug) – tai „fotosofija“. Fotografija kaip paralelinė filosofija – ne pramanas.

Užbėgu kitai minčiai už akių: įdėmiai įsižiūrėkite į Šliogerio fotosofiją – argi ne iš visą pasaulį atveriančio Dzūkijos grožio, kurį užfiksavo jo fotoaparatas, gimsta ir Šliogerio mintis bei kalba? Filotopija buvo jo tėvynės meilės metafizika, o fotosofija tampa jo pirmapradžio pasaulio grožio ir tylaus, bekalbio tėvynės daikto grožio metafizika. Senas arklys Dzūkijos kaime prie senų apsamanojusių trobesių („Senas yra gyvenimas“, p. 32–33) man atsivėrė kaip sukrečiantis tėvynės grožio atradimas be kalbos ir epo, be poezijos ir tematizuoto istorinio teksto. Tiesiog apima liūdesys ir melancholija – kaip metafizinės būsenos, kurias pažadina tavo tėvynė.

Šia knyga Šliogeris apie save priminė ne tik kaip filosofas, poetiškas mąstytojas, eseistas ir kalbos architektas. Jis neabejotinai debiutavo kaip talentingas menininkas. Jo tiesiog perveriančio grožio fotografijos (tiesa, knygai, manding, būtų pagelbėjęs prie jos prisegtas kompaktinis diskas su fotografijomis) nėra atsietos nuo tekstų, lygiai kaip jos nėra paprasti vaizdiniai teksto papildiniai. Teksto ir vaizdo vienovė byloja apie metaforą kaip Šliogerio tėvynę.

Prisiminus portugalų rašytojo Fernando Pessoa mintį, kad jo tėvynė yra portugalų kalba, būtų galima pridurti, kad Arvydo Šliogerio tėvynė bent jau iki *Melancholijos archipelagų* taip pat buvo kalba – lietuvių kalba. Bet tai ypatingas santykis su kalba. Šliogeris nesimėgauja kalba ir nestato jai jokių paminklų. Tai antifilologinis santykis su kalba. Šliogerio kalba nesitenkina savimi. Šliogerio filosofija – tai save paneigianti minties ir kalbos galia. Paneigianti tam, kad pranoktų jas arba pasiektų ribą, ties kuria kalba nustoja galioti ir tyliai atveria tai, ką ji iki tol mėgino slėpti, slapta sunaikinti arba mažų mažiausiai pridengti gražiais klodais ir instrumentinių reikšmių vualiais.

Ta riba – tai tyla. Žinau, kad Šliogeris nemėgsta muzikos, bet leisiu sau palyginimą, kuris daug ką paaiškins. Juk niekas taip neatveria tylos kaip sąmoningas kelias į ją. Tik *fermata* – ilga pauzė muzikoje, kada orkestras *concerto grosso* metu nutyla arba tęsia garsą prieš solo instrumento kadenciją – atveria tikrąją tylos didybę. Tad kelias į tylą yra atveriamas ne bežadžiu tylėjimu, o sukūrimu tokios kalbos, kuri parengia mus tylai.

Šliogerio filosofijoje tiesa – tai kelias į tylą. Pasiruošimas jai. Kalbos tiltais, it skustuvas aštriais žodžiais ir intensyviais išgyvenimais, kurie reikalingi būtent tam, kad kada nors suprastum jų laikinumą ir nereikalingumą. Tai kalbos įveikimas pasiekus tylą. Ši tyla nepasiekiamą tylėjimu. Tokiai tylai reikia daug kalbos. Tik pranokus ją, atsidūrus anapus jos, gali pasiekti savęs pranokimą.

Pasak Šliogerio: „Filosofija, kaip melancholiškos ‚išminties‘ siekis, visada gyvena pakeliui – pakeliui į Niekį ir pakeliui į Esmą. Filosofija – tai kalba, besiveržianti anapus kalbos arba šiapus kalbos, kalba, nesitenkinanti pačia savimi. ‚Išmintis‘, kurios siekia filosofija, iš tikrųjų negali būti jokia išmintis trivialia šio žodžio reikšme, kaip koks ‚aukštesnis‘ žinojimas ar pažinimas. Iš-mintis pirmaprade reikšme smelkiasi į ne-mintį, iš minties į kosmopolį. Kalbos kelias, vedantis į tylą – štai ką reikėtų laikyti filosofija. Tad filosofijos ‚tikslas‘ glūdi anapus jos pačios; šis tikslas gali būti pasiektas tik filosofijai kaip kalbai atlikus savižudybės judesį. Užtat filosofija gyvena balansuodama ties kalbos ir bekalbiškumo riba“ (p. 74).

Tai ir yra filosofo gyvenimo metafora ir išsklotinė – visas filosofo kelias nuo garsios viešos provokacijos iki tylos.

